

KRITIKAI LAPOK

Szolnoki Anna

A filológia piacán: kettő lett, maradhat?

(*Kazinczy Ferenc művei, Költemények I–II.*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 2018.)

Már-már közhelynek számít az a történet, amelyben a piacon a vásárló egy almát szeretne venni, mire kérésére a kofa a címben említett kérdéssel felel. Ehhez hasonlít az az érzés is, mikor a Kazinczy életművét feldolgozó kritikai kiadás sorozatának legújabb kötetével találkozunk, hiszen ebben az esetben is a kívánt egy kötet helyett rögtön kettőt kapunk. A vállalkozás monumentalitását is sugalló hatalmas anyag pozitív kicsengésűvé írja át az anekdota csattanóját, hiszen a frissen megjelent kiadás kötetei nemcsak a kötetek párhuzamos tanulmányozását tették lehetővé, hanem a költemények és a jegyzetek különálló olvasását is. A *Költemények* első része tartalmazza a „széphalmimester” szerzőségéhez biztosan kapcsolható szövegeket, bővítve Kazinczy munkáinak univerzumát, míg a második rész bőséges jegyzetanyaggal és tanulmányokkal járul hozzá mind a kronologikus rend kialakításához, mind az életmű és a költői tevékenység logikájának pontosabb megértéséhez. A kritikai kiadás sorozatában megjelent eddigi művekhez képest¹ a *Költemények* két köteté ugyan első ránézésre tekintélyt parancsoló (ebben az esetben több, mint kétezer oldalról, illetve majdnem négy kilóról beszélünk), ám ez Kazinczy költői teljesítményének, illetve folyamatos korrekcióra épülő életművének ismeretében nem is csoda, így a kétosztatúság teljesen indokolt. A kötet szerkesztése során azonban Debreczeni Attilának valahol meg kellett húznia nemcsak a lélektani, hanem a terjedelmi határt is.

Az olvasó tehát döntési helyzetbe kerül, hiszen választania kell, hogy az első vagy a második részt veszi először kézbe. Ha valaki először találkozik a Kazinczy kritikai kiadás sorozatával, ajánlatos elsőnek a jegyzeteket tartalmazó részt fellelőzni, mivel nem csak a *Költemények*hez, hanem az előző kötetekhez is útmutatót kapunk a szerkesztési elvről és a kötetkompozícióról, amely az egész sorozat kiadását meghatározza. Ám ez akkor is hasznos lehet, ha Kazinczy más munkáit feldolgozó részeket már ismerjük, hiszen a második rész első 130 oldala az elemzéshez nélkülözhetetlen alapossággal és szemléletes példákkal alátámasztva mutatja be a kötet rendjét, a szövegek keletkezés- és identitástörténetét, illetve lelőhelyeiket. A jegyzetek tisztázzák a filológia és textológiai munkához elengedhetetlen alapfogalmakat is, valamint tizenkét fejezet mutatja be a költemények lelő-

¹ A *Költeményekkel* együtt eddig összesen tizenkét darab jelent meg, a sorozat részeit lásd: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/kazinczy/kotetek.php> (letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

helyeken alapuló csoportosítását. Betekintést kapunk a filológiai munka alapjaiba, a kötet bemutatja többek közt a rendezőelvet és szól a kronológiai rend meghatározásának nehézségéről. A bevezető rész után a költeményekhez kapcsolódó jegyzetek következnek, ahol megismerkedhetünk a szövegidentitások hátterével.

Ez a kötetkoncepció nem ismeretlen a textológia világában, hiszen az MTA DE Klasszikus Irodalmi Textológiai Kutatócsoport ezen alapelvek alapján dolgozta fel Csokonai Vitéz Mihály összes művét is.² A Kazinczy-sorozat korábbi köteteiből kiindulva az sem volt kérdés, hogy a *Költemények* edíciója a genetikus kiadási gyakorlat-hoz kapcsolódjon, amely az utóbbi tíz év textológiai kutatásainak alappillére.³ Debreczeni Attila, aki ebben az esetben nemcsak a kötet, hanem a sorozat szerkesztője is egy személyben, a kiadást meghatározó textológiai elmélet alapjait már a Csokonai Mihály költői életművének kronológiájáról szóló munkájában lefektette.⁴ Csokonai-val kapcsolatban azért merült fel az időrend újratárgyalásának kérdése, mert „a életmű-kiadás arra vállalkozik, hogy a műveket változataikban tegye közzé, feltárva és ezáltal olvashatóvá téve az ezen változatok közötti kapcsolatokat, ennek értelmében nem a Mű legjobb vagy végső szövegének megállapítása a cél, hanem a szövegalkulás stádiumainak rögzítése és lehetséges bemutatása. Ebből is következik, hogy az időrend, amely a közlést tagolja, csakis a változatok időrendje lehet, s nem bonthatók meg a költő által kialakított szövegcsoportok sem”.⁵

A *Költemények* esetében ez a genetikus szemlélet azt eredményezi, hogy „a kiadás a szövegalkulás bemutatására törekszik, a változatok egyenrangúságának elve alapján, s nem egy változat kiemelésére vagy egy sohasem létezett szövegállapot konstruálására”.⁶ Ennek értelmében Debreczeni Attila szövegforrás-alapú kiadást hozott létre, amely annak is köszönhető, hogy Kazinczy verseinek életében nem született összkiadása, így a források a kötet szempontjából egyenként fontosak, „együttesen reprezentálják Kazinczy költészetét”.⁷ Ezt szemelőttartva a genetikus elmélet alkalmazása különösen indokoltá válik, hiszen bizonyítja azt a közismert tényt is, hogy a „széphalmi mester” mindig, szinte megállás nélkül dolgozott valamin, javította ön-

2 Az eddig megjelent műveket lásd: http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/kritikai_kiadas_kotetei.php (letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

3 Kecskeméti Gábor *Textológia-filológia-értelmezés (A 18–19. századi magyar irodalom)* című 2013-ban megrendezett konferencián elhangzott előadásában hívta fel a figyelmet arra, hogy a 2000-es évek elején szükségessé vált a hazai kritikai kiadások követelményeinek újraindítása, amelynek következtében a későbbiekben megszületett az a minimum feltételeket összefoglaló mű, amely azóta is meghatározza a tudományos igényű szövegkiadások alapjait. Erről lásd bővebben *Textológia-filológia-értelmezés*, szerk. CZIFRA Mariann és SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. 7–12.

4 DEBRECZENI Attila, *Csokonai költői életművének kronológiai rendje*, Bp., Debrecen, Akadémiai Kiadó, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 13–34, illetve online: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/134479/file_up_Debreczeni%20Attila_Csokonai.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

5 *Uo.*, 13.

6 *Kazinczy Ferenc művei: Pályám emlékezete*, kiad. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 9.

7 *Uo.*, 10.

magát, gyakran félrerakva a szövegeket, hogy azokat egy későbbi időpontban elővéve újra és újra változtatásokat eszközöljön rajtuk, ezáltal újabb és újabb változatokat létrehozva. (Ez természetesen a kritikai kiadás többi darabjára is vonatkozik, hiszen csak a *Pályám emlékezetének* hat változata szerepel az azonos című kötetben. Ám jelen esetben még inkább szükségessé válik a kronológia újragondolása, hiszen a *Költemények* esetében egyedülálló módon most először állapítható meg egymáshoz viszonyítva egy-egy forrás lehetséges keletkezési dátuma.) Kazinczy írói gyakorlata pedig egyébként is kizárná az ultima manustextológia i gyakorlatának alkalmazását, hiszen csupán akkor rajzolódik ki szerzőségének teljes alakja és mutatható meg a teljes munkássága részleteiben, ha a kritikai kiadás nem egyetlen változatot közöl, hanem mindegyiket felmutatja.

Az alapok lefektetése azonban nem áll meg a genetikus kiadás elméletének bemutatásánál, illetve alkalmazhatóságának tárgyalásánál. A közérthetőség kedvéért olyan textológiai kurzuson vehetünk részt, amely a kötet elméleti kézikönyvként való használatát is legitimálja, hiszen közli az alkalmazott filológiai alapfogalmak definícióit, amely elengedhetetlen a költemények későbbi vizsgálatahoz. Így többek közt megismerkedhetünk az alapegységnek vett szövegforrással, az általa megőrzött szövegállapottal, az alakulástörténet egyfázisát jelentő társzövegforrással, a többfázissal egyenértékű, különböző minősítésű szövegforrások szövegváltozatokba való összességével. A legérdekesebb egység a szövegidentitás (ezt az online kiadásokban jártas olvasók már jól ismerhetnik), amelyet a szövegváltozatok együttese alkot, hiszen arról a stádiumról van szó, amely minden változatban megjelenik az egymástól való eltérések ellenére is. A szövegidentitás jelentősége abban mutatkozik meg, hogy általa feltérképezhetővé válik egy költemény alakulási folyamata, képviselve az összes változatot.⁸

A következetes fogalomhasználat további előnye a készülő elektronikus kiadásban is előnyt jelent majd, hiszen a könyv közegében választani kell az összefüggésrendszerek között, ám a virtuális világ nem szorítja különböző korlátok közé a kiadást. A könyv formátumban a szerkesztő a szövegforráscsoport rendjére támaszkodott, mert az képes olyan para textuális és fizikai, forrásbeli kapcsolatok bemutatására, amelyre más rendező elv nem lenne alkalmas. A módszer további előnye, hogy a költeményeket olyan összefüggésrendszerben mutatja meg, amelyben nemcsak Kazinczy gondolatmenetének logikája válik láthatóvá, hanem a kronológiai háló is, amely segíti időhöz rendelni a források nagy részét, valamint lehetővé teszi, hogy megalkothassuk a szövegidentitások alakulástörténetét.

A szövegforrás-csoportokon alapuló kiadási elv alkalmazásának következtében a szerkesztő a filológiai vizsgálatot a Kazinczy-életmű mindhárom osztályára kiterjeszti⁹ – ezt a „vegyes” közlési módszert az életmű fizikai értelemben vett szétosztottsága is alátámasztja. A szövegforráscsoportok tizenkét fő fejezetben különülnek el egymástól, ami bemutatja Kazinczy munka módszerét, hiszen nála megfordul a kiadások rendje, ésszövegeita levelek-nyomtatványok-kéziratok sorrendben közli, amivel betekintést nyújt a nyilvánosságához való viszonyába is.

⁸ *Uo.*

⁹ Kazinczy Ferenc műveinek osztályai: 1. eredeti művek, 2. fordítások, 3. levelezés

Sajnos a könyv szellemi értelemben vett nagysága abban az értelemben Kazinczy munkásságának is határt szab, hogy a kiadás alapelvét követve a más művek részeként megjelenő verses szövegeket a kiadás nem szerepelteti. Cserébe azonban felveszi a önállóként regisztrálható verseket. A kötet tisztázza és korrigálja az eddig megjelent kiadások Kazinczynak tulajdonított verseinek szerzőségét, amelyekről megbizonyosodik, hogy mégsem a tőle származnak.¹⁰

A kötet tartalmában elsősorban az eddig megjelent versanyagra épít, de a szövegforrások figyelembevételével olyan hiánypótló szövegghalmozatot mutat be, amelyek forrásai eddig nem jelentek meg nyomtatásban, valamint csak a Kazinczy-levelezésben találhatók meg. A betűhűség mellett az indokolt javítások is olvashatóvá válnak, amely egyben olvasástechnikai útmutató is, hiszen egy adott vers először mutatkozik megváltozott a rendszerében, a táblázat összefoglaló pedig lehetővé teszi a változatok egy időben való közlését, illetve befogadását. A jegyzetanyag ennek köszönhetően önállóan is megállja helyét, hiszen nemcsak az első versét, hanem a szövegforráscsoport többi tagját is közli, bemutatva a szövegek közötti koherenciát.

A szövegek végső, teljes formája a tervezett online kiadásban válik majd láthatóvá; a szövegidentitások alakulástörténetének tárgyalása folyamán a hiperlinkek alkalmazása irányítúként működik majd, érzékletesebbé téve a források közötti kapcsolatot, ahogyan ez a jelenlegi online felületen is érvényesül.¹¹ A források közötti eligazodást a táblázat módszer segíti, amely összefoglalja a forrás címét, a szövegidentitáson belüli helyét, kiadását, típusát, jellegét és kötetbeli sorszámát, illetve keletkezési idejét. Másik nagy előnye, hogy képes egyetlen szövegidentitás forrásainak egyidejű bemutatására. Nem lehet eléggé méltatni ennek a filológiai jelentőségét, hiszen az eddigi Kazinczy költeményeit megjelentető kritikai igényű kiadások erre nem voltak képesek,¹² illetve nem is számoltak a szövegforrások bemutatásának lehetőségével, holott a Kazinczy-életmű ezt már régebben is indokolta volna. A táblázat szemléltetés továbbá lehetővé teszi azt is, hogy a szövegállapotokat egy időben vizsgáljuk, a miből következésképp a versek keletkezési idejét és a szövegállapot alakulástörténetét is meg lehet állapítani.

Az összefüggéseket tárgyaló fejezet, *A szövegforráscsoportok keletkezéstörténete és azok összefüggései* bemutatja a filológiai munka összetettségét is. Debreczeni Attila a költemények forrásait tizenkét csoportra osztotta a lelőhelyeknek megfelelően.¹³ Mindegyik fejezet összefoglalja az adott csoport fizikai jellemzőit, kijelöli a benne helyet foglaló költemények keletkezésének időhatárait, a lejegyzés kronológiájának

10 A mű címe vagy 1. autográf műcímjegyzékben szerepel vagy 2. nem autográf, de hiteles címjegyzékben, vagy 3. szövegszerű egyezések vannak más, hiteles szöveggel vagy változattal, vagy ha 4. egyéb dokumentum egyértelmű utalása alapján azonosítható a szövegforrás. Vö. DEBRECZENI, *i. m.*, 26.

11 Az online kiadások a http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/ weboldalon érhetőek el.

12 Lásd *Kazinczy Ferenc versei*, kiad. KAZINCZY GÁBOR, Pest, 1859; BALASSA JÓZSEF, *Kazinczy Ferenc válogatott munkái*, Bp., 1903; VÁCZY JÁNOS, *Kazinczy Ferenc műveiből*, Bp., 1903; GERGYE LÁSZLÓ, *Kazinczy Ferenc összes költeményei*, Bp., Balassi Kiadó, 1998.

13 Például: félféves nyomtatványok, periodikákban megjelent versek a fogság előtt és után, episztolák stb.

lehetőségeit, illetve a csoportok egymás közötti összefüggéseit. A szerkesztő arra a következtetésre jut, hogy Kazinczy életműve esetében nem biztos, hogy a kéziratok lapok bekötésével keletkezett, rögzített sorrend azonos az eredetivel – ahogya ezt a *Korai versek II.* esetében is látható. A versek azonosítása során Toldy Ferenc alakja is előkerül a *Handbuch*-halkapcsolatban, bizonyítva személyének megkerülhetetlenségét. A kötet összeállítása során Kazinczy és Toldy kronológiáról folyó vitájáról bizonyosodik, hogy a Pyrker-pör kezdetét is jelenti,¹⁴ illetve Toldy kiadói tevékenységét is megismerhetjük közelebbről.

A *Költemények* első kötete a jegyzetekben már ismerttetett szövegidentitások csoportosításának megfelelően közölt példákat, azzal a különbséggel, hogy a korai versek kéziratcsomói itt nincsenek szétválasztva egymástól. Elsőre talán megtévesztő lehet a verscímeke feletti kapcsos zárójeles szám, hiszen nem azonos a jegyzetanyag számozásával, ezért a párhuzamos vizsgálat esetén a verscímekevel azonos sorban lévő lapszéli számozást kell nézni. A megoldás feltételezhető oka az, hogy a költemények időrendi sorrendben szerepelnek, viszont később keletkezett változataik a kötetben máshol is megtalálhatók. Ilyen például *A' Békák* című (amelynek első három sora az 1813-as *Mondolat* függelékeinek utolsó oldalán is szerepel¹⁵), a 141. szövegidentitás,¹⁶ a *Költeményekben* a 201-es,¹⁷ a 211-es,¹⁸ a 608-as¹⁹ és az 1261-es²⁰ sorszámmal ellátott vers. A hozzá fűzött jegyzetanyagban közölt forrásokat bemutató táblázatban megtaláljuk a magyarázatot; eszerint *A' Békák* a Kazinczy-életműben a *Tövisék és Virágokon* kívül összesen öt helyen fordul elő, első változata pedig egy 1811-es, Berzsenyi Dánielhez írt levélben szerepel. A változatok így, egymást kiegészítve alkotják a szövegidentitást; egymással összevetve megmutatkoznak a szövegállapotok közötti összefüggések, ami alapján megállapítható a szöveg keletkezési ideje. A fordítások mellett az eredeti verseket is olvashatjuk.

Debreczeni Attila munkájának köszönhetően a *Költemények* a kritikai kiadás eddig megjelent kötetei mellett online is olvasható, ahogyan a teljes Kazinczy-életmű láthatóvá válik. A korszakkal foglalkozók számára biztos kiindulópontot jelent ez a bázis, amelyen keresztül nemcsak a század válik jobban megközelíthetővé, de Kazinczy alakjához és életművéhez is közelebb kerülünk. Ennek ellenére a vállalkozás nem hangsúlyozza Kazinczy szerepének kizárólagosságát, sőt, éppen további kérdések feltevésére sarkallja a század kutatóit.

14 A Pyrker-pör teljes történetét lásd: DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai Kiadó, Universitas Kiadó, 2004. A hivatkozást a szöveg a 127. oldalon szerepelteti a kiadó megnevezése nélkül, a 907. oldalon kezdődő *Függelék* bibliográfiai részében a hivatkozás egyáltalán nem szerepel.

15 Somogyi Gedeon: *Mondolat*, 1813, 106.

16 II. kötet 485. oldal

17 I. kötet 195. oldal

18 I. kötet 205. oldal

19 I. kötet 559. oldal

20 I. kötet 1074. oldal